СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ, 26. ДЕЦЕМБАР 2014.
(предавање)

ПЕРО БУДМАНИ
ПОВОДОМ СТОГОДИШЊИЦЕ СМРТИ

Орсат Лигорио

»Тип локалне шаре старог Дубровника,«[1] Пе́ро Бу̀дма̄ни (1835–1914) дубровачки је савант са прелаза вијека: енциклопедиста, лингвиста, филолог, предагог, преводилац, музичар и математичар — »гипкост његовог ума и маште била је чудесна!«[2]

Најпознатији је као један од бесмртних уредника *Rječnika jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (1883–1907), на којем је радио преко 24 године.

У овом послу Будмани је надмашио и вог предшасника Даничића и, штавише, своје насљеднике. Напустивши стари метод он је, уз помоћ Миклошићевог *Wörterbuch*-а (1886), почео да упоређује ријечи непосредно, тј. ослободио је *RJAZU* Даничићевих *Коријена* (1887) и, на тај начин, учинио га етимолошки самосталним, а ту праксу без проимјене наставили су и каснији уредници.

Поријекло позајмљеница Будмани је утврђивао сретније и од Даничића и од Маретића. Трагајући за крајевима и концима балканског галиматијаса Петар Скок у *Etimološkom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1971–4) често налази да га је овај у том послу претекао, и то нарочито у погледу тзв. далмато-романских реликата и оријентализама (што, уосталом, и сам радо признаје).

Будмани је *RJAZU* побољшао и тако што је под утицајем приступа *Wörter und Sachen* Вукове дефиниције типа ‘њека звијер’ или ’њека трава’ (тј. голи *genus proximum*) замијенио прецизним значењем.[3] Штавише, у овом послу Будмани је био толико педантан да му је штедљиви Маретић (увијек забринут око папира) спочитао да »длаку цијепа на четворо«.[4] Али, Александар Белић га је похвали рекавши да »за значење ријечи и њихово груписање имао је фино осјећање«.[5]

У Будманијеву дијелу Рјечника од нарочите су вриједности одреднице са напоменом »U naše vrijeme u Dubrovniku. P. Budmani.«

Осим *RJAZU* Будмани је (по узору на Даничићеву *Малу српску граматику*) написао и Grammatica della lingua serbo-croata (illirica, 1867) коју је Даничић у оцјени похвалио.[6] Но, ова је граматика надишла ДФаничићево узор-дјело по томе што је то наша прва потпуна граматика, тј. таква граматика која осим фонологија и морфологије обухвата и синтаксу.[7] (Grammatica је, осим тога, прва и по томе што се у њој најприје помиње термин *српскохрватски*.)

Највашније је Будманијево дјело *Дубровачки дијалекат, како се сада говори* (1883); овај чланак — мада мален — доноси три значајне новости.

Прво, *Dubrovački dijalekat* први је модерни опис неког штокавског говора уопште. Рад у тој области наставиће Будманијев ђак Решетар. Решетар у оцјени БУдманијевог научног рада пише: »Najboļi mu je svakako članak o sadašńemu dubrovačkom dijalektu gdje

---

[1] L. VOJNOVIĆ, *Književni časovi*, Zagreb, 1912, str. 146.

[2] J. BERSA, *Dubrovačke slike i prilike (1800.–1880.)*, Zagreb, 1941, str. 245.

[3] V. VINJA, *Jadranska fauna* : *Etimologija i struktura naziva*, sv. 1, Split, 1986, str. 33: »Od naših prvih susreta s rječnikom naše Akademije (ARj) bili smo ugodno iznenađeni točnošću i začuđavajuće preciznom obradom onoga dijela leksika koji se odnosi na more, a koji je obradio Dubrovčanin Pero Budmani.«

[4] T. MARETIĆ, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. 23, *Dodatak* : *Crtice o Rječniku naše Akademije*, Zagreb, 1975–6, str. 40.

[5] A. BELIĆ, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, Zagreb, 1929, str. 319.

[6] Đ. DANIČIĆ, Grammatica della lingua serbo-croata (illirica). *Književnik*, br. 3, Zagreb, 1866, str. 586–590.

[7] Дијелом превео С. Калик под насловом *Српска синтакса* (1887); тај превод доживио је много издања.

je, uvijek svojim konciznim a opet vrlo jasnim načinom, opisao svoj rodni govor što ga niko nije boļe poznavao od ńega a malo ko ļubio kao on«.[8] У приказу га је похвалио и Јагић.[9]

Dubrovački dijalekat послужио је као узор и предложан истраживачима других дијалеката; типичан је примјер *Današńi trpański dijalekat* Матеја Миласа.[10]

Друго, предлог да се изради лингвистичка карта. Наиме, у првој реченици чланка Будмани предлаже: »Da se napravi lingvistička karta dubrovačkog predjela, dubrovački bi dijalekat sačińavao dva otoka, odasvud okoļena od ercegovačkoga. Veći bi otok bio Dubrovnik sa predgrađima (Pilama i Pločama) i s Gružem, a mańi Cavtat.«[11] Али 80-их година XIX вијека геолингвистике још нема! (Jules Gilliéron и неолингвисти тек требају да ударе темеље тој дисциплини.) Уочивши значај ове идеје Могуш пише: »Nije važno što bi ta Budmanijeva karta obuhvaćala relativno malen prostor i što bi imala samo pokoju izoglosu — važnija je ideja da se ona izradi«.[12]

Треће, диференцијална стратификација дубровачке романштине. Наиме, у глави *Благо* Будмани у дубровачком дијалекту јасно разликује тзв. далматороманске реликте (*латинске ријечи*) од италороманских позајмљеница (*талијанских ријечи*) и пише: »Te latinske riječi, kako se samo razumije, nijesu uzete iz klasične, ni iz pučke, no iz srednje latinštine, i baš u ono doba kad se počeo latinski jezik gubiti, a sinovi mu se pomaljali; vrlo bi bilo zanimivo i korisno doznati, kojemu od ovih sinova, talijanskom ili rumunjskom, ove riječi pripadaju.«[13] Након што је Хуго Шухарт (Schuchardt)[14] препричао садржај *Dubrovačkog dijalekta* страној публици заслугу за историјску лингвистику романских језика принао му је и Вилхелм Мејер-Липке (Meyer-Lübke)[15] а, касније, и 'отац' далматистике Матео Ђулио Бартоли (Bartoli);[16] фактичко првенство у далматској ствари нису му ускратили ни каснији далматисти, Петар Скок и Војмир Винја.[17]

Будмани је оставио и нешто мањих чланака.

Ови су чланци: *Nešto o postanju slova* z *u slavljanskijeh jezika* (1873–4), *Još jedan pokušaj o našoj narodnoj metrici* (1875–6), и *Pogled na istoriju naše gramatike i lekskografije od 1835. godine* (1885, 1886). Овај посљедњи, који је Будмани штампао поводом педесетогодишњице Препорода, од посебног је значаја: тим се чланком Будмани хабилитирао као лексикограф.

Осим ових штампана су и нека друга мања дјела.

Веома је успјела *Praktična gramatika ruskog jezika za samouke* (1888[1], 1903[2]).

Од математичких се радова зна за три од којих је само једно преживјело. То су, најпрво, Будманијев матурални рад о просјецима чуња (касније скрипта за ђаке дубровачке Гимназије) и некаква итлијанска расправа о диференцијалном рачуну; ова

---

[8] M. REŠETAR, Pero Budmani, *Ljetopis JAZU*, sv. 39, Zagreb, 1926, str. 108.

[9] »Die Skizze ist zwar zehr knapp gehalten«. V. JAGIĆ, Dubrovački dijalekat, kako se sada govori von Herrn Prof. P. Budmani in Agram, *Archiv für slavische Philologie*, sv. 7, Berlin, 1884, str. 492

[10] M. MILAS, Današńi trpański dijalekat, *Rad JAZU*, sv. 103, str. 68–82.

[11] P. BUDMANI, Dubrovački dijalekat, kako se sada govori, *Rad JAZU*, sv. 65, Zagreb, 1883, str. 155.

[12] M. MOGUŠ, Pero Budmani, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. 23, *Dodatak* : *Pero Budmani*, Zagreb 1975–6, str. 107.

[13] P. BUDMANI, Dubrovački dijalekat, kako se sada govori, *Rad JAZU*, sv. 65, Zagreb, 1883, str. 161.

[14] H. SCHUCHARDT, *Dem Herrn Franz von Miklosich zum 20. November 1883. Slawo-deutsches und Slawo-italienisches*, Graz, 1884, str. 31.

[15] W. MEYER-LÜBKE, *Romanische Lautlehre*, Leipzig, 1890, str. 5.

[16] M. G. BARTOLI, *Das Dalmatische*, sv. I, Wien, 1906, *col*. 10*sq*.

[17] На примјер, у библиографији Скокове одреднице *далмтски језик* у *Enciklopediji Jugoslavije,* св. 2, Загреб, 1956, стр. 653–5 *Dubrovački dijalekat* је хронолошки прва библиографска јединица. (За примјер Вињиних израза поштовања *v.* нпр. фусноту 3 горе.)

дјела су изгубљена. Издана је пак расправа *O Bernoullijevijem brojevima* (1910), и то као задње Будманијево дјело.

Изгубене су ид двије мање расправице; једна, о картању, и друга, о јапанској игри *го*.

Будмани је био феноменалан таленат за језике. Према Решетаровој исповијести — којој се може вјеровати — влада је (са мало више или мало мање компетенције) латинским, грчким, санскритом, италијанским, француским, шпанским, португалским, енглески, њемачким, норвешки, руским, пољским, персијским, мађарским, кинеским, арапским, турским, финским и свахилијем;[18] одатле му је по биографијама надимак *Mezzofanti*.

Луjо Војновић у чуду признаје: »Spominjem se nazad šesnaest godina kako mi je pokazivao kinesku gramatiku nekog Francuza i *pogrješke* u njoj«.[19] Штавише, по свједочењу J. Берсе једном приликом био је, као судски тумач, *ex tempore* проникнуо у некакав португалско-индијски сабир.[20]

Пти се тиче лијепе књижевности, преводио је са рускога (Чем люди живы Л. Н. Толстоја, прев. *Po čemu ljudi žive*), пољскога (*Nie-boska Komedia* З. Красињскога, прев. *Nebožija komedija*) и француског (*Lokis*, П. Меримеа), али посебно ваља истакнути његове преводе са санскрита.

Pet pripovijedaka iz sanskrta (то јест, избор из Сомадевине компилације *Vetālapañcaviṃśatikā*) наш је први оригинални превод са тог језика. Проучвши распоред ријечи у овом преводу Б. Поповић похвалио је »succession, ordre intellectuel, ordre pathétique, ordre usuel, harmonie de la phrase.«[21] Но, је ли Будмани заиста избјегао ону типичну обједу *traduttore-traditre*? Нипошто! Он по вољи (и са типичном комиком оног времена) испушта дијелове оригинала: »Izostavili smo,« каже, »opis jezera u tri distiha, u kojemu su gotovo sve imena drveća i zvijeri inostranijeh« или пак »Izostavljamo sedam distiha samijeh vračarskijeh aforizama« и сл.[22]

Најбољи Будманијев превод је *Ćакунтала* (прев. Сакунтала) индијског пјесника Калидасе.

»Čim bi se prijatelji našli na okupu, obično je bilo prvo pitanje *Koliko ste danas verasa preveli?*, jer je u ono doba — po prilici g. 1876. — Budmani radio na prevodu Kalidasine *Sakuntale* neposredno sa sanskrtskog izvornika. Više puta bi moj otac pretekao drugove, jer čim bi gospar Pero došao po nj radi šetnje, koji je znao što će ga moj otac pitati, podigao iz daleka četiri prsta desne ruke: značilo je da je toga dana preveo četiri stiha.«[23]

Други наш преводилац са санскрита, Томо Маретић, похвалио је и P*et pripovijedaka iz sanskrita* и *Sakuntalu*.[24] Имајући на уму да је *Ćакунтала* једно од највећих дјела индијске књижевности а П. Будмани наш први преводилавц са санскрита чуди чињеница да се Радослав Катичић (писац *Stare indijske književnosti*) није одлучио осврнути на њ него једном реченицом, и то незанимљивом.[25]

Биће осим тога Будмани превео и двије *Indijske izreke* из *Slovinca* потписане *P.B*.[26]

---

[18] M. REŠETAR: Pero Budmani, *Ljetopis JAZU*, sv. 39, Zagreb, 1926, str. 105.

[19] L. VOJNOVIĆ, *Književni časovi*, Zagreb, 1912, str. 147.

[20] J. BERSA, *Dubrovačke slike i prilike (1800.–1880.)*, Zagreb, 1941, str. 244*sq*.

[21] Б. ПОПОВИЋ, Распоред речи у једном преводу Петра Будмани. *Iz dubrovačke prošlosti* : *Zbornik u čast M. Rešetara*, Dubrovnik, 1931, str. 6.

[22] P. BUDMANI, *Pet pripovijedaka iz sanskrta*, Dubrovnik, 1867, str. 8 i 44.

[23] J. BERSA, *Dubrovačke slike i prilike (1800.–1880.)*, Zagreb, 1941, str. 244.

[24] Т. МАРЕТИЋ, *Песма о краљу Налу*. Београд, 1924, стр. v.

[25] R. KATIČIĆ, *Stara indijska književnost*, Zagreb, 1973, str. 54.

[26] M. REŠETAR, Pero Budmani, *Ljetopis JAZU*, sv. 39, Zagreb, 1926, str. 109.

Будмани је мног о више читао него што је писао. Његова љубав према књизи потиче из дјетињства. (Преци са мајчине стране, Стулићи, познати су дубровачки књижевници.) Читао је, према Решетару, неселективно, али је ипак од страних књижевника највише цијенио Хомера, Дантеа и Шекспира, а од домаћих Мартића и Вука.[27]

Долазећи му у госте око прелаза вијека Ј. Берса у Загребу затиче овај призор: »Oko njega na stolicama knjige, na divanu knjige, na tlima knjige — sve kao u Dubrovniku«.[28]Наиме, у Дубровнику је »najljepšu sobu zapremala bogata knjižnica, u kojoj je gospar Pero neumitnom rukom rušio svakidanji trud svoje strpljive drugarice, koja se mučila, da tu stvori maličak reda.«[29]

Будманију се, изгледа, нарочито био свидио еп *Шахнаме* без којега практички нема његове успомене. Л. Војновић тако пише да »izmegju odijeljenja Akademijskoga Rječnika on čita persijski epos Shahname«,[30] а Берса се сјећа да је Будмани »kazivao u izvorniku pjesme perzijskog pjesnika Mirze Shafija, dok je u isti mah vrškom štapa crtao u prašini na cesti glavne motive perzijske ornamentike.«[31]

Но, ако је и волио читати, Будмани је зато мрзио да пише; особито га је мрзјело да пише пи писма. Решетар (који је пак био опсједнут сакупљањем кореспонденције и њеном каталогизацијом)[32] за Будманијева писма каже: »Mislim da ih ja imam najviše — 24 komada što dužih a što kraćih; osimg toga znam da ih je podosta pisao pošto je ostavio Zagreb, i pok. Brusini, koji mu je u Zagrebu bio najprisniji prijatelj; a inače mislim da će se malo gdje još naći po koje ńegovo pismo.«[33] [34]

Мада је истина да је БУдмани невољко одговара на писма (»Pero mi je u ruci najteže breme«),[35] неће бити што Решетар каже да мало гдје има више од једног његовог писма; ено у рукописнојо оставштини В. Богишића у Цавтату обимна Богишићева кореспонденција са Будманијем![36]

Уосталом, Будмани је био *amico di penna* са »bečkim odvjetnikom Kuhnwaldom, kojeg nikad živa vidio nije; s njim se dopisivao kao sa starim prijateljem. Kasnije se u Budmanievoj kući kod Jakina jedna soba, puna odvjetnikovih uspomena, zvala *Kuhnwaldova* soba.«[37]

Биће га ова љубав према књизи помогла и у ирећивачком послу.

Између 1886. и 1899. Будмани је уредио три књиге *Starih pisaca hrvatskih*, и то *Djela Antuna Gleđevića* (1886), *Petra Zoranića*, *Antuna Sasina*, *Savka Gučetića Bendeviševića* (1888) и *Dominika Zlatarića* (1899). Ова издања између осталих хвали Стјепан Ившић: »U svakoj je knjizi,« каже »ispred teksta Budmanijev uvod, a sam je tekst popraćen kritičkim

---

[27] M. REŠETAR, Pero Budmani, *Ljetopis JAZU*, sv. 39, Zagreb, 1926, str. 106.

[28] J. BERSA, *Dubrovačke slike i prilike (1800.–1880.)*, Zagreb, 1941, str. 246.

[29] J. BERSA, *Dubrovačke slike i prilike (1800.–1880.)*, Zagreb, 1941, str. 246.

[30] L. VOJNOVIĆ, Književni časovi, Zagreb, 1912, str. 147.

[31] J. BERSA, *Dubrovačke slike i prilike (1800.–1880.)*, Zagreb, 1941, str. 244.

[32] »A jedna od ono malo stvari što ste mogli od mene naučiti bila je baš ta da držite u redu svoju korespondenciju. Da vidite kako je u mene uregjeno! Imam zasebni niski ormarić [...] a u ormariću velike otvorene škatulje, a u svakoj škatulji poveći broj kuverata što lijepo stoje poredani kao vojnici jedan za drugim, a u svakom kuvertu pisma pojedinih mojih dopisnika, u alfabetskom redu.« M. R. LETO, Milan Rešetar, Zagreb, 1989, str. 20.

[33] M. REŠETAR, Pero Budmani, *Ljetopis JAZU*, sv. 39, Zagreb, 1926, str. 106.

[34] Ја сам 15. јуна 2010. у Архиву САНУ нашао једно необјављено Будманијево писмо Љубомиру Стојановићу од 5. априла 1898. (сигнатура 12244/1) и пар Будманијевих визиткарти; у писму се Будкани осврће на своју посјету Стојановићу гдје је, изгледа, био 1897. *V. Додатак 1* испод.

[35] Из необјављеног писма у *Додатку 1*.

[36] Уп. и Б. НЕДЕЉКОВИЋ, Дописивање П. Будманија с В. Богишићем, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, св. 34, Београд, 1968, стр. 98–111.

[37] J. BERSA, *Dubrovačke slike i prilike (1800.–1880.)*, Zagreb, 1941, str. 247.

komentarom, te ova Budmanijeva izdanja idu među najbolja osobito što se tiče dubrovačkih pisaca, jer su u njima iznošene osobine njihove grafike i izgovora.«[38]

Да је Будмани био вјешт филолог види се и по чланку Pjerin *Marina Držića* (1902). Повезујући реплике Будмани је успио реконструисати радњу овог загонетног Држићевог дјела и на основи ње препознати Држићев предложак, тј. Плаутову комедију *Menaechmi*. До сличних је закључака у исто вријеме дошао и Данило Живаљевић, али је Будмани одбранио првенство свог открића указавши на то да је чланак у Академији читао прије него што је овај, Живаљевић био објавио свој рад.

Будмани је одувијек био забављен многоструким интересима.

Поред науке он је пјевао куплете и глумио у кућним представама; свирао клавир и гусле; гајио некакав еукалиптус; играо билијар, шах, *го* и карте; итд. И. Војновић, на примјер, рачуна са њим као редитељем и сценографом својих комада.[39]

Попут Даничића, и Будмани је био страствен пуша: кући је пушио чибук, а у друштву порторико. Па ипак, J. Берси се под старе дане хвалио да још може пјешке до пирамиде на Сљемену.[40]

Србин католик, Будмани се у Дубровнику (–1883) највише дружио са другим идеалистичним Југословенима: браћом Пуцићима, Луком Зоре и Иваном Берсом. Једном је приликом породицу Будмани у Дубровнику посјетио Ватрослав Јагић, али му се типични дубровачки декорум, изгледа, није свидио.[41] У псиму жени Јагић шише: »Ja ti nemam šta o Dubrovniku pisati, već da jedva čekam da se ga oprostim. Medju tim kao osobitost spomena vriednu, kaži Daničiću, da nas je Budmani jučer na objed pozvao, gdje smo i na njegovo zdravlje pili. Tom sam prilikom vidio prvi put jednu gospodju u Dubrovniku, t.j. njegovu ženu, i ujedno vidio, kako se ovdje u privatnih kućah ljudi vladaju. To ti sve ide i suviše ceremniozno — a ljudi gotovo ništе negovore za stolom — jednom riečju kako bi Niemac rekao, bilo je sve i odviše *steif*.«

Када се Будмани 1883. из Дубровника преселио у Загреб В. Богишић је написао Рачком: »Milo mi je da je Pero Budmani počeo da se odomaćuje u Zagrebu. To je čovjek koji valja zlata, ali ga treba posve u Zagreb ukorijeniti, jer svi mi Dubrovčani dok smo doma raznježimo se na onoj našoj morskoj južini — pa postanemo i protiv volje lijenčine kakvih nema.«[42] Но, у Дубровник се Будмани неће вратити све до 1913. На питање Л. Војновића затшо не наврати макар сваке друге године, Будмани му одговори: »A što ću! Svaki mi je put sve teže rastati se s Dubrovnikom!«[43]

У Загребу је Будмани највише времена проводио са Шпиром Брусином и Натком Нодилом; осим тога је обично примао Кумичића, Маретића, Божића, Мусића, Варичака и др. Са Мађарем Толнајом дијелио љубав према музици; са Влахом Буковцем пак залазио у Клуб умјетника и књижевника (»да се помладим«).[44] Из овог времена потичу и два Бузковчева портрета П. Будмани. Један, из 1985., са посветом »Prijatelju P. Budmani« (вл. Иво Херцигоња, Загреб) и други, из 1984, то јест позната Буковчева *Дубравка* (Szépművészeti Múzeum, Будимпешта), на којој Будмани фигурира у модерној одјећи поред мање-више ренесансних Дубровчана. О овом другом портрету J. Берса

---

[38] S. IVŠIĆ, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 3, Zagreb, 1942, str. 455.

[39] И. Војновић у писму М. Дежману: »Na koncu opetujem da samo Pero Budmani može kazati i opisati kako su oni gospari hodili, sjedali, govorili. [...] Eh! da bi on htio malo pogledati pokuse...«. А мало послије: »Molim Vas živo, dragi doktore, da s razloga istaknutih u rečenom pismu idete osobno u našega gospara Pera, toga klasičnoga poznavaoca svijeta moje Trilogije, da Vam kaže što su i kakvi su bili naši stari.« T. MAŠTROVIĆ (ur.), *Pisma Iva Vojnovića*, sv. 1, Dubrovnik—Zagreb, 2009, str. 277 i 285.

[40] J. BERSA, *Dubrovačke slike i prilike (1800.–1880.)*, Zagreb, 1941, str. 246.

[41] P. SKOK (ur.), *Korespondencija V. Jagića*, sv. I, Zagreb, 1953, str. 41.

[42] В. НОВАК. *Валтазар Богишић и Фрањо Рачки : Преписка (1866–1893)*, Београд, 1960, стр. 309.

[43] L. VOJNOVIĆ, *Književni časovi*, Zagreb, 1912, str. 152.

[44] J. BERSA, *Dubrovačke slike i prilike (1800.–1880.)*, Zagreb, 1941, str. 247.

пише: »Vlaho Bukovac prikazao ga je u svojoj slici *Dubravka* s izrazom skepse na licu, a Budmani nije bio skeptik ni pesimist«.[45] Оптимистичну је ноту Будманијевог карактера уочио и Л. Војновић: »On je,« каже »i u tom izuzetak u južnom slavenstu, jer mi imamo melankoličnu crtu u temperamentu, a znanje nas predaje više mnje očajanju. U gospara Pera, ako ima suza — a mi bismo rekli da ih kadgogj ima — dobro ih je sakrio.«[46]

За вријеме професуре у дубровачкој гимназији постао је миљеник ђака иако му тај посао није био по мјери. Будмани је патио од несанице и касно се дизао, а на предавањима му, осим тога, није било дозвољено да пуши. Знао је стога често бити намргођен, али његови ђаци по мемоарима ипак имају само лијепе ријечи за њ. Предава је, између осталих, Јосипу Берси, Лују Војновићу и Милану Решетару. На сву тројицу оставио је снажан утисак.

Поуздан свједок Будманијевог карактера његов је надима *Пе́ро Сȋмплик*, тј. 'простодушни, доброхотни Перо'

О стогодишњици смрти Пера Будмани сјећамо се врлина о којима учио његов примјер: о животу посвећеном науци, о племенитости истраживачког духа, али, прије свега, сјећамо се човјека чија научна знатижеља није са временом јењала него је и у старости била исто онако жива као у младости.

---

[45] J. BERSA, *Dubrovačke slike i prilike (1800.–1880.)*, Zagreb, 1941, str. 240. Друге познатије слике П. Будмани укључују фотографију бр. 298 из Архива САНУ (репродукована овдје у *Додатку 2*); непознату фотографију репродуковану у *Dubrovačkim slikama i prilikama* Ј. Берсе; непознату литографију репродуковану у *Albumu zaslužnih Hrvata XIX stoljeća*; цртеж Ива Војновића из 1914 репродукован у *Izabranim djelima Iva Vojnovića* приређивача Л. Паљетка, сада изгубљен а овдје репродукован у *Додатку 3*.

[46] L. VOJNOVIĆ, *Književni časovi*, Zagreb, 1912, str. 147*sq*.

БИОГРАФИЈА

1835. Рођен 27. октобра[47] на Пилама у Дубровнику (у данашњој *Улици Пера Будмани*) у пучкој породици од оца Влаха, поморског капетана, и Ане (Мирјане или Маријане), кћери Пера Стулића (Stulli). Осим Пера Влахо и Ане имали су старијег сина Николу, поморца, и кћер Кату, такође старију од Пера, коју је посвојио Влахов брат Антун ин Анконе.

1841–2.—1844–5. Похађа пучку школу у Дубровнику; особито се интересује за математику и стране језике.

1845. Ступа у дубровачку гимназију коју ће завршити г. 1853. Матурира у августу са одличним успјехом написавши расправу о просцјецима чуња која служи као уџбеник осталим ђацима.

1853. По смрти стрица Антуна насљеђује имање у мјесту Кастел Ферети (Castel Ferretti) крај Анконе. Породицу посјећује њемачка списатељица Ида Дирингсфелд (Ida Düringsfeld). Те му године у Бразилу од жуте грознице умире брат Никола, а наредне, од жалости, и мати Ане.

1854–7. По очевој жељи одлази у Беч гдје студира најприје медицину па онда права; но, умјесто тога, вријеме посвећује математици, музици и страним језицима. Апсолвира без иједног положеног испита. (За Вука, који такође тада станује у Бечу, не зна.)

1857. По смрти оца Влаха сели се у Анкону са тежњом да се посвети математици, али се ондје занесе револуционарним збивањима. Одлучи се стога придружити Гарибалдију у маршу на Напуљ и Сицилију, али га Никола Томазео (Tommaseo) од тога одврати. У Анкони први пут чита Вука, у Томазеовом италијанском преводу, а по повратку у Дубровник, г. 1861., и у оригиналу; након тога да се на изучавање језика.

1861. Упознаје Милу (Емилију, рођ. 16. фебруара 1864.), кћер Франа Лопижића, у чијој се кући исте године сређе са Вуком. Милом Лопижић се жени 21. септембра. Породица Будмани имаће свега једанаестеро дјеце од којих је осмеро — Марија-Ане, ud. Nasso, Љубица, уд. Херцигоња, Даница, уд. Della Casa, Ника, Миле, Влахо, Антун и Франо — доживјело зрелост.

1962. Одлази у Анкону да се ондје са женом настаним, али се Мили Анкона не свиди па се породица ускоро врати у Дубровник препустивши управу италијанског имања Перовој сестри Кати.

1864–83. Станује у Дубровнику.

1867. На првобитни подстицај Меда Пуцића по узору на Ђуру Даничића штампа *Grammatica della lingua serbo-croatia (illirica)*; Даничић га хвали.

1868. Присиљен материјалним потребама породице ступа, по секуларизацији образовања, у службу као гимназијски супленат у старој дубровачкој гимназији (у св. Катарини Сијенској) и у наставнишком звању остаје, практички, до 1882. (а формално и дуже).

---

[47] M. MOGUŠ, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. 23, *Dodatak* : *Pero Budmani*, Zagreb, 1975–6, str. 105. има 25. октобар, а M. GRLOVIĆ, Pero Budmani, *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća*, Zagreb, 1989, *s.p.* i A. BELIĆ, Petar Budmani, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, sv. 1, Zagreb *s.a.*, str. 319, имају 28. октобар. (Могуш се исправио у *Hrvatskom biografskom leksikonu*, sv. 2, str. 442*sq.* гдје стоји 27. октобар.)

1869. Полаже разлику и тако (наредне године) постаје 'прави учитељ' словенских иу класичних језика. Године 1869. постаје и један од тридесет шест чланова дубровачког општинског вијећа, као присталица Народне странке.

1870. Изабран за народног посланика у Далматинском сабору у Задру у којем својству остаје до 1876. год. када се престаје бавити политиком. У том периоду двапут бива изабран и за једног од седам посебних посланика који су у Царевинском вијећу у Бечу заступали Далматински парламенат; тога се мандата одрекао 1873. год.

1870–4. Изабран за надзорника основних школа у дубровачком котару.

1871. Постаје дописни члан Српског ученог друштва у Београду.

1880. Изабран за једног од седам чланова одбора за подизање споменика Ц. Гундулићу.

1882. По смрти Меду Пуцићу држи тзв. опијело старом Дубровнику. По Даничићевој смрти а посредством Ко́ста Војновића, оца браће Ива и Луја Војновића, Академија му указује повјерење и Будмани бива изабран за новог уредника *RJAZU* који ће почети да уређује од слова *đ*.

1883. Ријешен наставних обавеза у Дубровнику, сели се у Загреб гдје ће живјети до 1907. *Pro forma* намјештен као гимназијски професир, уствари ужива распуст и преузима суверену управу над уредништвом *RJAZU*. Исте године штампа *Dubrovački dijalekat, kako se sada govori*.

1885. Штампа *Pogled na istoriju naše gramatike i leksikografije od 1835. godine*. Отприлике у ово вријеме постаје и надзорник Хрватског музичког завода.

1888. Изабран за дописног члана Српске краљевске академија наука у Београду.

1889. Изабран за правог члана Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу.

1896. Предаје у Милетићевој глумачкој школи у Загребу.

1900. Изабран за предстојника филолошког разреда JAZU. По смрти Јосипа Торбара бива изабран и за замјеника предсједника Академије и у том својтву у децембру исте године чита *Svečanu besjedu* са осврtом на напредак лингвистике у протеклом вијеку.

1907. Дошавши до одреднице *màslīnskī* након 24 године и 4176 страница 25. јула престаје са обрадом *RJAZU*. Напушта Загреб и са породицом одлази у Кастел Ферети гдје му наредне године умре жена Миле, 11. јуна 1908.

1913. Разболијева се и по операцији лијевог ока враћа у Дубровник да ондје умре.

1914. Али, уочи атентата у Сарајеву опет напушта Дубровник за Кастел Ферети гдје, сада тешко болестан, умире као »посљедњи Дубровчанин«, два дана по католичком Божићу.

1925. О десетгодишњици смрти, 4. јануара 1925., одржава се у Бондином театру у Дубровнику *gragjanski pomen* Перу Будмани.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Ауторски радови:

BUDMANI, Pietro. 1867. *Grammatica della lingua serbo-croata (illirica)*. Vienna: a spese dell'autore.

BUDMANI Pero. Nešto o postanju slova *z* u slavljanskijeh jezika. *Program dubrovačke gimnazije od g. 1873–4*, 1873–4.

BUDMANI, Pero. Još jedan pokušaj o našoj narodnoj metrici. *Program dubrovačke gimnazije od g. 1875–6*, 1875–6.

BUDMANI, Pero. Pogled na istoriju naše gramatike i leksikografije od 1835 godine. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 65/1883, 153–179. (Preštampano kao: Budmani, Pero. 1886. *Pogled na istoriju naše gramatike i leksikografije od 1835 godine*. Zagreb: Dionička tiskara.)

BUDMANI, Pero. 1888[1], 1903[2]. *Praktična gramatika ruskog jezika za samouke*. Zagreb: Harman.

BUDMANI, Pero. Svečana besjeda predsjedničkog zamjenika Prof. Pera Budmana. *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 15/1901, 56–69.

BUDMANI, Pero. *Pjerin* Marina Držića. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 148/1902, 51–80.

BUDMANI, Pero. O Bernoullijevijem brojevima. *Rad Jugoslavenbske akademije znanosti i umjetnosti* 183/1910, 177–199.

2. Уреднички радови:

BUDMANI, Pero. 1884–1910. *Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*. [Sv. 2 (1884–6) *partim*, D'–*đavļi*; sv. 3 (1987–91), *đavo–isprekrajati*; sv. 4 (1892–97), *isprekrižati–kipac;* sv. 5 (1898–1903), *kipak–leken*; sv. 6 (1904–1910) *partim*, *lekenički–maslinski*.] Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

BUDMANI, Pero. 1886. *Djela Antuna Gleđevića*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

BUDMANI, Pero. 1888. *Djela Petra Zoranića*, *Antuna Sasina*, *Savka Gučetića Bendeviševića*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

BUDMANI, Pero. 1899. *Djela Dominika Zlatarića*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

3. Преводилачки радови:

BUDMANI, Pero. Pet pripovijedaka iz sanskrta. *Dubronik*, *zabavnik narodne štionice dubrovačke*, Spljet, 1866, 329–349. [Preštampano kao: Budmani, Petar. 1867. *Pet pripovijedaka iz sanskrta*. Dubrovnik: Martecchini.]

BUDMANI, Pero. Nebožija komedija, prva i druga čest : Pisao Šišman Krasinjski. *Dubrovnik*, *zabavnik narodne štionice dubrovačke*, Dubrovnik, 1871, 27–62.

BUDMANI, Pero. *Lokis* : *Napisao Prosper Mérimée*. Slovinac, Dubrovnik, 1/1878, 1–9.

BUDMANI, Pero. Sakuntala : Spjevao Kalidas. *Slovinac*, Dubrovnik, 2/1879, 3–22. [Preštampano kao: Kalidasa. *Sakuntala* : *indijska drama*. Beograd: Rad, 1969.]

BUDMANI, Pero. Po čemu ljudi žive : Pripovjedio grof Lav Tolstoj. *Slovinac*, Dubrovnik, 4/1883, 218–226.

ВАЖНИЈА ЛИТЕРАТУРА

1. Важнија примарна литература:

DANIČIĆ, Gjuro. Grammatica della lingua serbo-croata (illirica). *Književnik* 3/1866, 586–590.

DANIČIĆ, Gjuro. Grammatica della lingua serbo-croata (illirica) compilata da Pietro Budmani. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 2/1868, 231–238.

JAGIĆ, Vatroslav. Dubrovački dijalekat kako se sada govori von Herrn Prof. P. Budmani in Agram. *Archiv für slavische Philologie* 1884/7, 492–493.

JAGIĆ, Vatroslav. Praktična gramatika ruskog jezika. Archiv für slavische PHILOLOGIE 11/1888, 451–456.

MARETIĆ, Tomo. Crtive o Rječniku naše Akademije. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* : *Dodatak*, sv. 23, Zagreb, 1975–6, 13–54.

MOGUŠ, Milan. Pero Budmani. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* : *Dodatak*, sv. 23, Zagreb, 1975–6, 103–114.

REŠETAR, Milan. Pero Budmani. Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 39/1926, 91–111.

SKOK, Petar. O etimološkom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika. *Filologija* 1/1957, 7–21.

VAJS, Nada. O etimološkim naznakama u *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU. Rasprave Zavoda za jezik IFF* 14/1988, 199–215.

VEBER, Adolfo. Kritika o skladnji P. Budmani, izašloj u Beču g. 1867. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 1868/4, 261–271.

2. Важнија секундарна литература:

BERSA, Josip. *Dubrovačke slike i prilike*. Zagreb: Matica hrvatska, 1941. (Str. 203–13, 237–47 *et passim*.)

BRUSINA, Branimir. Pero Budmani : prikaz prigodom sedamdesetogodišnjice. *Prosvjeta* 22/1905, 697–699.

GRLOVIĆ, Milan. Pero Budmani. *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća*, Zagreb, 1989–900, *s.p.*

MAŠTROVIĆ, Tihomil (ur.). *Pisma Iva Vojnovića*. Zagreb—Dubrovnik: Matica hrvatska, 2009. (Sv. 1, str. 277 i 285; sv. 3, str. 358.)

REŠETAR, Milan. Uspomene o profesoru P. Budmaniju. Savremenik 10/1915, 95–97.

TOLJA, Nikola. *Dubrovački Srbi katolici*. Dubrovnik: autorova naklada, 2011. (Str. 303–307 *et passim*.)

НЕДЕЉКОВИЋ, Б. Дописивање П. Будманија с В. Богишићем. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 34/1968, 98–111.

ДОДАТАК 1.

Траснкрипт Будманијевог писма Љубомиру Стојановићу из Архива САНУ (12244/1)

U Zagrebu 5/4 ‘98

Velepoštovani gospodine i prijateļu (*si licet*)

U cijeńenom ~~Vašem~~ Svojem pismu od 2^{oga} okt. govorite o bruci gdje je nije ni bilo, ali je ovo prava bruka što na dva Vaša mila pisma istom sad odgovaram. A Bog zna kako bi drago bilo da mogu s Vama često razgovarati, ali može biti da znate za moju bolest: pero mi je u ruci naj teže breme. Hoćete li imati obzira na moju bolest i oprostiti mi što Vam nijesam odgovorio na ono pismo.

Moje kratko boravļeńe u Biogradu ostavilo mi je jednu od naj milijih uspomenoa u mojem životu: bio sam među svojima svoj. A k tome ste Vi mnogo prinijeli, dragi gospodine i prijateļu, i gosp. prof. Đorđević i Gaja [?]. Ovdje Vam izjavļam hvala iz svega srca, a molim Vas da i ovoj gospodi i Gospod. Milićeviću i drugijem izrečete moje pozdrave i zahvalnost.

Ovo na prvo Vaše pismo, a na drugo od 25^{oga} febr. imam drugi razlog da navedem: nijesam bio u Zagrebu kad je amo pristupilo nego na putu u Italiji i vratio sam se nakon malo dana.

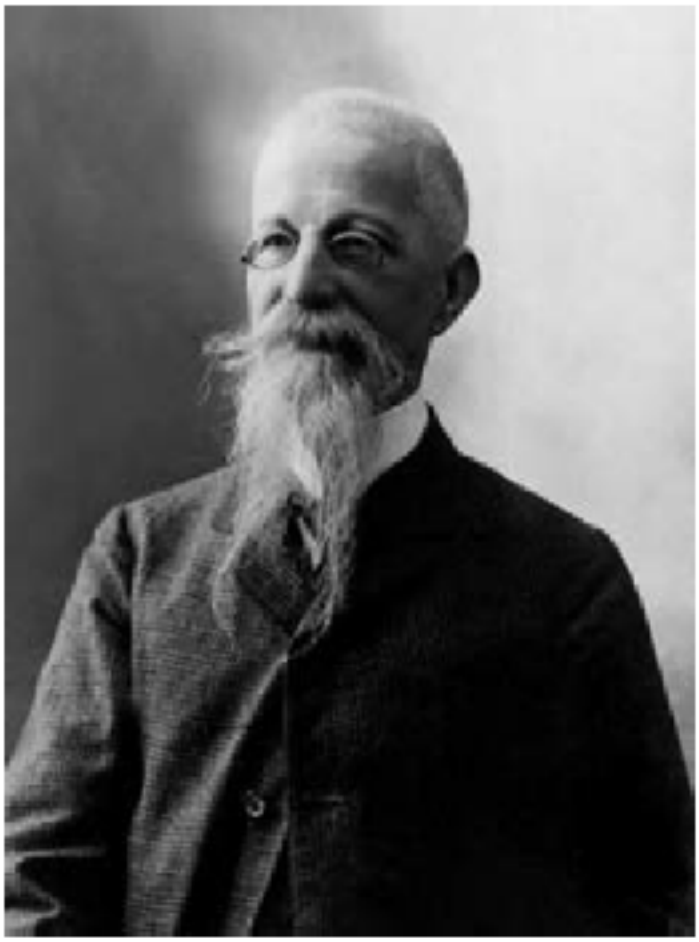
Danas Vam i poštom šaļem dva eksemplara 17.^{e} sveske rječnika: jedan za Vas što Vas molim da primite kao znak prijateļstva i zahvalnosti; a drugo za gosp. prof. Đorđevića u isto ime. Biste li imali dobrote kazati istome gospodinu i prijateļu mome, da, ako se spomińe o ńekijem pitańima što smo rapravļali ~~na večeri~~ preko večere naj zadńi dan moga srećnog boravka među Vama, ja ne znam jesam li posve razgovijetno govorio jer mi glava nije bila samsa razbistrena. Ja bih to želio š ńime o ovijem stvarima razgovarati, ali jeli ńemu teško pisati? Je li i ńegova bolest kao moja?

Ja se naslađujem svaki dan pregledavajući divota Miroslavova jevanđeļa, i na tome treba Vam zahvaliti u ime našeg jezika i arheologije.

Primite molim Vas izjave moje ļubavi i prijateļstva

Vaš sluga i prijateļ
Pero Budmani

ДОДАТАК 2.
Фотографија САНУ Ф-298

ДОДАТАК 3.

Цртеж И. Војновића: *Госпар перо Јулија 1914. (Задњи пут кад га видјех 25 VII.)* † *27. XII 1914.*

